

*Хеда С.М.,
здобувач кафедри цивільного права
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка*

ПОНЯТТЯ ТА ОБСЯГ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В історії правової думки питання поняття та обсягу цивільної правосуб'єктності юридичної особи розроблялося досить повільно і навіть складніше, ніж власне саме поняття юридичної особи.

Сучасна теорія цивільного права визнає, що юридичні особи, поряд з особами фізичними, також мають свою правоздатність та дієздатність (правосуб'єктність). Слід зазначити, що саме правосуб'єктність дозволяє розглядати певну особу не лише як абстрактного суб'єкта права, а як суб'єкта конкретних правовідносин, при цьому нерозривний зв'язок правосуб'єктності з суб'єктом права є однією з правових аксіом. Проте саме поняття правосуб'єктності трактується по-різному залежно від співвідношення двох категорій: "правоздатність" і "дієздатність".

Слід зазначити, що радянська цивілістична теорія, а також радянське цивільне законодавство, протягом всієї історії їх існування та розвитку виходили з того, що подібно до правосуб'єктності фізичних осіб, правосуб'єктність юридичних осіб розкривається через категорії право- та дієздатності, специфіка яких, порівняно з право- та дієздатністю осіб фізичних, полягає в одночасності виникнення та спеціальному їх змісті (спеціальна право- та дієздатність). Більшість цивілістів сучасності також сходяться на думці, що правосуб'єктність - це єдність правоздатності та дієздатності. Однак, існують і інші точки зору на цю проблему. Так, деякі вчені вважають, що правосуб'єктність включає не лише правоздатність та дієздатність, а й права та обов'язки, які безпосередньо впливають з дії законів. Інші зазначають, що правосуб'єктність юридичних осіб конкретизується не лише в категоріях право- та дієздатності, а що стосовно юридичних осіб використовується також поняття компетенції.

Для правосуб'єктності юридичної особи характерним є те, що категорії правоздатності та дієздатності у неї співпадають, тому в законодавстві та на практиці досить часто вживається термін "правоздатність", коли йдеться про цивільну правосуб'єктність юридичної особи.

Цивільна правоздатність юридичних осіб виникає, за загальним правилом, з дати державної реєстрації (ст. 26 ЦКУ) та припиняється з моменту скасування такої реєстрації за заявою учасників юридичної особи або за рішенням відповідного судового органу.

На нашу думку доцільно приділити увагу досить спірному в сучасній цивілістичній літературі питанню правоздатності загальної та спеціальної, сутність якого зводиться до наступного. Після створення юридичної особи виникає питання чи володіє вона в майновій сфері всіма тими ж юридичними правами, якими володіє і особа фізична (загальна правоздатність), чи коло цих прав є вужчим і обмежується лише тими, які впливають із самої мети юридичної особи, зазначеної в її установчих документах? Це питання, як зазначалося вище, є надзвичайно спірним в теорії права, особливо зважаючи на те, що законодавства різних країн з цього приводу не містять ніяких чітко визначених положень. У той час, коли одні цивілісти не вбачають ніяких підстав для звуження свободи діяльності юридичних осіб і в тому сенсі визнають принцип правоздатності загальної, інші, виходячи з міркування, що діяльність юридичних осіб будується лише виходячи з мети їх створення, обстоюють принцип правоздатності спеціальної.

Загальні положення цивільного права

Прихильники спеціальної правоздатності юридичної особи виходять з того, що обсяг цивільної правоздатності юридичної особи обмежується цілями та предметом її діяльності (більшість радянських цивілістів). Характерною особливістю загальної правоздатності юридичної особи є порівняння її з правоздатністю осіб фізичних, за винятком тих прав та обов'язків, необхідною передумовою яких є природні властивості людини (Швейцарія, Німеччина).

Слід зазначити, що сучасне цивільне право країн Заходу, по суті, відмовилося від принципу спеціальної правоздатності юридичної особи. Тенденція до розширення обсягу їх правоздатності спостерігалася вже з кінця XIX століття. Однак ця тенденція в силу особливостей історичного розвитку окремих країн не отримала в законодавстві однакового закріплення. Тільки в Швейцарському Цивільному Уложенні 1907 року прямо встановлено, що юридична особа володіє необмеженою правоздатністю (ст. 53). У праві інших західних країн правоздатність юридичних осіб формально не є настільки широкою.

На нашу думку слід погодитися з розробниками Проекту ЦКУ, які відмовилися від принципу спеціальної правоздатності. Так ч. 1, ст. 68 Проекту містить положення, згідно з яким юридична особа може мати такі самі цивільні права та обов'язки, як і особа фізична, за винятком тих прав та обов'язків, необхідною передумовою яких є природні властивості людини (загальна правоздатність).

Для того, щоб з'ясувати яким правом регулюється правосуб'єктність іноземної юридичної особи, слід перш за все розглянути такі категорії як "національність", "особистий закон" та "особистий статус" юридичної особи.

Юридичні особи - суб'єкти міжнародного приватного права - підпорядковуються у своїй діяльності певним правовим нормам, які визначають їх особистий статус. Особистий статус юридичної особи визначає її правове положення, а також обсяг правоздатності юридичної особи, наприклад, які угоди вона може укладати, та які угоди є для неї *ultra vires* (позастатутними).

Згідно з класичною доктриною міжнародного приватного права особистий статус юридичної особи встановлюється виходячи з національності.

У теорії міжнародного приватного права існує декілька підходів до визначення національності юридичної особи. Деякі вчені розглядають національність юридичної особи як належність юридичної особи до певної держави. Однак більшість науковців вважає, що національність включає два аспекти: державну належність юридичної особи та особистий закон.

Питання про співвідношення категорій особистого закону та державної належності юридичної особи та питання про ознаки, які визначають ці категорії, є спірними в теорії та практиці Заходу: не вироблено єдиного критерію для визначення особистого закону та державної належності юридичної особи. Ці питання по-різному вирішуються у праві різних країн. Слід зазначити, що останнім часом у доктрині міжнародного приватного права почали розмежовувати особистий закон та державну належність юридичної особи.

Деякі вітчизняні вчені зазначають, що слід відмовитися від відображеного в радянській доктрині підходу до визначення особистого статусу юридичної особи через "національність", тобто особистий закон і державну належність юридичної особи. Вважається, що такий підхід є застарілим. Тому в цивілістичному розумінні доречніше говорити лише про особистий закон юридичної особи, який відповідає на питання її статусу. Наведена вище точка зору знайшла підтримку в Проекті ЦКУ. Так згідно з ст. 1570 Проекту правосуб'єктність юридичної особи визначається за особистим законом юридичної особи.

Враховуючи вищевикладене слід зауважити, що на сучасному етапі реформування приватного права України та з метою уніфікації підходів до визначення певних правових

категорій, було б доцільним обмежитися використанням терміну “особистий закон” для визначення особистого статусу юридичної особи.

В світовій практиці існує декілька основних критеріїв, які дозволяють визначити особистий закон юридичної особи: (1) за місцем створення (доктрина інкорпорації), (2) за місцем знаходження її адміністративного центру (доктрина осілості), (3) за місце її основної діяльності (доктрина центру експлуатації).

На питання про те, що є особистим законом юридичної особи немає єдиної відповіді, і тому вибір доводиться робити з існуючих з цього питання доктрин.

Чинне законодавство України встановлює, що особистий статус іноземних юридичних осіб, а отже і обсяг їх цивільної правоздатності визначається законом країни, де створено підприємство чи організацію (ст. 567 Цивільного кодексу України). Розробники Книги VIII Проекту ЦКУ при встановленні особистого закону юридичної особи взяли за основу критерій місця її реєстрації, очевидно виходячи з теорії інкорпорації. Так, за ст. 1569 Проекту, особистим законом юридичної особи вважається право країни місця знаходження юридичної особи. При цьому під місцем знаходження юридичної особи розуміється країна, в якій юридична особа зареєстрована.

Теорія інкорпорації, покладена в основу особистого закону юридичної особи розробниками Проекту ЦКУ, має наступні переваги: (1) критерій місця інкорпорації чіткий, його легко встановити; (2) без згоди держави, за законами якої оформлена юридична особа, вона не може змінити свою національність; (3) якщо діяльність юридичної особи буде визнано небажаною для держави інкорпорації, вона може ліквідувати цю юридичну особу не лише себе, але й за кордоном.

Література

1. Мицкевич А.В. *Субъекты советского права*. – М., 1962.
2. Иоффе О.С. *Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории “хозяйственного права”*. – М.: Статут, 2000.
3. Данилькевич Н.И., Федоров О.Н. *Международное частное право: учебное пособие*. – Днепропетровск.: Арт-Пресс, 1999.
4. Раапе Л. *Международное частное право*. – М.: Издательство иностранной литературы, 1960.
5. Богуславский М.М. *Международное частное право*. – М.: Международные отношения, 1989.
6. Федуняк Г.С., Федуняк Л.С. *Міжнародне приватне право*. – К.: Юрінком Інтер, 2000.
7. Луиц Л.А. *Международное частное право: особенная часть*. – М.: Юридическая Литература, 1975.
8. Кисіль В.І. *Міжнародне приватне право: питання кодифікації*. – К.: Україна, 2000.
9. *Международное частное право: учебн. Под ред. Н.И. Марышева*. – М.: ИНФА – М, 2000.